

JEAN DANIEL

POLITIKAI ÖNÉLETRAJZ

A szerző, a jeles francia publicisták egyike, a *Le Nouvel Observateur* című hetilap igazgatója a nemzetközi sajtó ez évi díjával kitüntetett művét (*Le temps qui reste*) — amelyből kivonatokat közlünk — „kifejezetten politikai és szakmai önéletrajznak” nevezi. Méltatói alapjában egyet is értenek a szuverén önminősítéssel, s nem az undorító kollegiális udvariaskodás, hanem az őszinte elismerés hangján dicsérve a — bátor állásfoglalásai okán is méltó hírnévnek örvendő — kartársat, jó alkalomnak tekintik a könyv világsikerét a *métier*, a helyenként és időnként züllő, de nagy reményű, végül mégiscsak hivatássá nemesedő szakma (néhánykor igenis szükséges!) bátorítására, magasztalására.

Jean Daniel „némi rezignáltsággal” (az ő szavai!) szívesen vállalja „a pillanatot történéskének”, „tanújának” sohasem könnyű feladatát.

Sokat megélt, számos kivételesen magas tisztsgű történelemalakító személyiséggel közvetlen kapcsolatba került újságíró, olyan kaliberű, hogy a politikusok neki nemcsak megnyilatkoztak, hanem nemegyszer a véleményére is kíváncsiak voltak.

Nyilván az eseményeknek az utóbbi évtizedekben megfigyelhető zsúfolódása és felgyorsulása okolható azért, hogy a fiatalabb olvasó talán lexikonok, történelmi kézikönyvek fellapozására kényszerülhet egy újságíró vallomásának olvasásakor, még ha a most megjelent könyv fejezeteit azon frissiben kapja is kézhez magyarul. Még a középnemzedék sem köteles már betéve tudni, hogy például Douaumont — Verdun erődje — az első világháború legvéresebb csataterének egyike (300 000 francia hősi halott nyugszik ott), hogy „a király rikkancsa” a francia monarchista hülígánok csúfneve, hogy a Croix-de-Feu elnevezésű frontharcos-szövetséget már a népfront második világháború előtti választási győzelme után feloszlatták veszedelmes reakciós cselekményei miatt, és a tizenévesek a francia demokráciára törő OAS-ról (Organisation Armée Secrète) csak elvétve hallhattak — persze lassan kikopik az emlékezetből —, s a szövegben egyébként Daniel által megfelelően jellemzett Charles Maurras-ról is, akit Franciaország felszabadulása után a nációkkal való együttműködése miatt életfogytiglani fegyházra ítélték. Gyakrabban emlékeznek meg a két világháború közötti idők egyik legfontosabb béke-mozgalmáról, az Amsterdam-Pleyelről.

1971 márciusában baloldali csoportok tüntetést rendeztek az Occident (Nyugat) elnevezésű neofasiszta mozgalom ellen, amely azt hangoztatta, hogy a demokrácia és a közszabadságok jegyében szándékszik gyűlésezni. Meglehetősen komoly összecsapásokra került sor. Az Occident rendfenntartó közgei — amelyeket kisebb-nagyobb mértékben rendőrtiszttek is segítettek — sok tüntetőt megsebesítettek, főként a kommunista ligához tartozókat.

A sebesültek között több nagyon fiatal, a zsenge ifjúkorból még ki sem lépett középiskolás is volt. A jelszavak, amelyeket a szájukba adtak, vagy amelyeket — anélkül, hogy tudatában lettek volna — néha csupán újrafelfedeztek, valójában nagyon régi csatakiáltások voltak. „A barna pestist csirájában” akarták „elfojtani”. Kinyilatkoztatták: „Nincs szabadság a szabadság ellenségei számára.” Esedezve kérték a munkáso-

kat: egyesüljenek, „*hogy lefegyverezzék a fasiszta egyesületeket*“. Felismervén, hogy szükségét érzik a történelmi ismétlésnek, múltunk értéke tudatosodott bennem.

Valójában mi is történné, ha végre ab-bahagynók a papolást a mai középis-kolások politikai éretlenségéről? Amikor az ember az álmélkodó vagy éppenséggel megriadt felnőtteket hallgatja, arra kell gondolnia, hogy amnéziában szenvednek. 1968 májusában az ifjak egy csoportja valósággal elbűvölte egyik barátomat. Szakadatlanul lelkenedezve méltatta érve-lésük magas színvonalát és ragályos jó-kedvüket. Szerinte most aztán már hatá-rozotlan valami új történik Franciaor-szágban. „*A civilizáció válsága*“, „*a nem-zedékek konfliktusa*“, „*lázadás az apák ellen*“, „*az osztályöntudat feldúsulása*“: nem szükölködött a tételekben. En be-értem az emlékek felelevenítésével. Nem csodáltam ezeket a középiskolásokat, ép-en csak nagyon közel éreztem magam hozzájuk. Amit a legtisztábbnak láttam bennük, az egész egyszerűen saját gyer-mekkorom volt.

Bizony, francia Algériának abban a kisvárosában, Blidában, ahol megpillan-tottam a napvilágot, és amelynek átlagos intellektuális színvonala cseppet sem volt magasabb, mint az akkoriban anyaország-nak mondotti terület bármely községé, a „gyarmati kollégiumban“ nem egy, nem kettő, nem öt, hanem sok-sok eszmélő ifjú akadt. S milyen heves indulattal vet-tették magukat a politikai harcokba, milyen fogékonyak voltak a kulturális érdekességek minden formája iránt...

1934 telén az Henri Barbusse irányította *Monde* című hetilapot a magamfajta tizenhárom évesek csoportosan olvsgatták. Egyikünk a világ legtermészetesebb dol-gának tartotta, hogy kéziratát beküldje Barbusse-nek. Atyáskodó hangvétejű vá-laszt kapott: tollforgatói próbálkozásaival párhuzamosan osztálytársunk miért is ne alakíthatná meg a *Monde* blidai barátai-nak körét? Én nem tartottam sértőnek a választ. A cikk beküldője azonban más véleményen volt.

Harmadikosok voltunk, Irodalomtaná-runk mindannyiunktól megkövetelte, hogy hetenként egyszer egyórás, nagyon sza-bad hangvételű előadást tartsunk vala-mely tetszés szerint kiválasztott olvas-mányunkról. Amikor rám került a sor, a *Jean Cristophe*-ot választottam: akko-riban csak úgy faltam Romain Rolland tizkötetes művét. Ráadásul Romain Rol-land még a *Monde* munkatársa is volt. A fényképek hol Sztálinnal, hol Gorkij-jal ábrázolták. Minthogy a szerző sze-

mélyiségét is be kellett mutatnunk, hosz-szan méltattam — s már akkor pole-mikus hangvételben — az 1914—1918-as háborúban tanúsított „felülemelkedettsé-gét“. Annak idején baloldali pacifista volt.

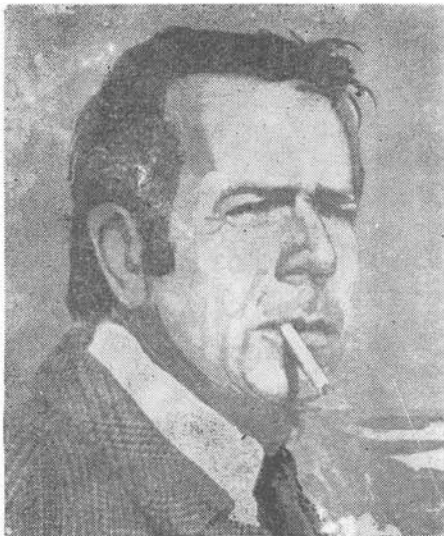
„*Azt hiszik, a hazáért áldozzák életü-ket, pedig a fegyverkereskedőkért hal-nak meg.*“ „*Miként a felhő vihártól, a ka-pitalizmus háborútól terhes.*“ „*Semmifé-le baj nem lehet rosszabb, mint maga a háború, amelyet állítólag a bajok fel-számolásáért vívnak.*“ És így tovább. An-nak idején puszkavégre csak a puska elő-állítóinak profitját kaptuk. A mozikban, amelyekben hol a *Douaumont-t* vagy a *Nyugaton a helyzet változatlan* játszot-ták, hol meg katonazenekarokkal hódol-tak a honért jámborul eselletek emléké-nek, harcos pacifisták az elsőtétített néző-téren a hazátlan nagyiparosok elleni jel-szavakat harsogtak. Számomra nevelés-gesnek tűntek a frontharcosok. A „rok-kantaktól“ pedig féltém. A hősök tiszte-lete terhes volt. A tiszteletadás minden formáját a lealacsonyító szenilitás jelé-nek tekintettem.

Szóval megtartottam önképzőköri elő-adásomat. Rögvest megbolydult, és két táborra szakadt az osztály. Ennek a hely-őrségi városkának az iskolájában sok tiszti családból származó gyermek tanult, s ezek most azt követelték a kellemet-len helyzetbe került tanártól, hogy bélye-gesse meg Romain Rolland átpártolását az ellenséghez. A *Jean Cristophe* szerző-je „kiérdemelte a dezertőröknek kijáró tizenkét puskagolyót“. Az elhangzottak-ból pontosan meg lehetett állapítani, ki származik olyan családból, amelynek tag-jai a *Camelots du roi*-hoz (A király rik-kancsai), a *Croix-de-Feu*-höz (Tűzkereszt) vagy a *Jeunessees patriotes*-hoz (Hazafias ifjúság) tartoztak. Mint ahogy fel lehe-tett ismerni azokat is, akiknek rokonai az *Amsterdam-Pleyel* vagy a *Jeunessees républicaines* (Köztársasági ifjúság) elne-vezésű szervezetekbe vagy a szocialista, illetve a kommunista pártba tartoztak.

Emlékeztetek arra, hogy mindössze tizenhárom évesek voltunk, és mindez az algériai partvidék ama híres-nevezetes „virágában“ történt, amelyet egy bizo-nyos irodalom a legezotikusabb egzotikum jelképévé avatott. Tizenhárom éve-sek! S manapság még mindig azon vitat-koznak, hogy vajon való-e megadni a szavazati jogot a huszonegy éven alu-liaknak...

Az előadásomat követő napon az isko-lából jövet részt vettem életem első nagy politikai csetepatéjában. Osztályom mind-két tábora mozgósította a végzős osztá-

Jean Daniel

lyok „nagyjait“. A prima összetűzés színhelye a Bizot-kert volt (most már Patrice Lumumba-kertnek nevezik). Ellenfeleink főként idegengyűlölő jelszavakat hangoztattak: „*Franciaország a franciáké!*“ hirdették arab földön. S mi, nem kevésbé naivul, azt kiabáltuk: „*Le a királlyal!*“

A jelszó nagyon fontos. Elkiabálják, még mielőtt visszhangzóit megértenék lényegét, s tudott dolog, hogy ismételték, mielőtt beszélni kezdenének; az ebben a korban kimondott jelszavakban könnyű felismerni az egész életen át ható korai előítéletek terhes determináltságát. Algériában annak hangoztatása, hogy „*Franciaország a franciáké!*“, nyilván egyértelmű volt az összes algériaiak kitagadásával a törvényes és méltányos létből. Annak idején mi sem ismertük fel ellenfeleink csatakiáltásának rasszista jelentését. A megbélyegzett „jöttment külföldiek“ azok az idegenek voltak, akik beszivárogtak a francia közigazgatási gépezetbe. Szóval még csak nem is gyarmatosítottakra utaltak. Őket még tudomásul venni sem voltak hajlandók.

Abban a korszakban, amelyben semmiféle monarchista veszély nem fenyegette az országot, a mi jelszavunk a maurras-i áramlat ideológiai jelentőségét tanúsította. Charles Maurras volt a francia jobboldal tanítómestere. Tudtuk, hogy visszataszító, hogy gyűlöli a zsidó-

kat, s hogy „rikkancsai“ vadul verekszenek. A „*Le a királlyal!*“ jelszó Maurras hatásának elismerését jelezte.

Ezzel az összetűzéssel azonban még nem fejeződött be a kollégiumi incidens. Néhány szülő tiltakozott az osztályfőnök-nél, aki jobboldali volt ugyan, de el szeretett volna kerülni mindenféle kellemetlenséget. Az egyik helyi lapban megjelent egy ocsmány pamflet, nem is irodalomtanárunk, hanem a történelemtanár ellen, akit azzal vádoltak, hogy „politizál“, és megrontja a fiatalokat. Már annak idején a politizálás egyértelmű volt azzal, hogy felkeltik a fiatalok érdeklődését az időszerű kérdések iránt.

Ez a történelemtanár minden alkalmat megragadott arra, hogy tudunkra adja, rajong az 1789-es forradalomért, s hogy leleplezze az olasz típusú és a hitleri fasizmust. Olyasmiket mondott, amelyekre még most is jól emlékszem: „*Valahányszor az emberek belenyugszanak magatartásformáik és gondolataik uniformizálásába, elvesztik szabadságukat.*“ Vagy: „*1789 öröksége az, hogy minden egyes embernek mindenki mással szemben igaza is lehet.*“ Ő is úgy tett, mint Victor Hugo: amikor nem szerette a népet, tömegnek nevezte. Szerinte a fasizmus azt jelentette, hogy a nép olyan tömeggé válik, amely hagyja magát szigorú fegyelemre szorítani és megszelídíteni. Nemrég olvastam Hannah Arendt esszéjét a totalitarizmusról. Arendt szerint valamely rendszer totalitárisnak akkor mondható, ha megköveteli az egyformaságot és az „eltömegesedést“, amit egyesek osztálymentességnek neveznek. Körülbelül ilyeneket mondott az a történelemtanár is, aki engem tizenhárom éves koromban tanított.

A tanárok többsége rögtön szolidaritást vállalt a blidai lapban szidalmazott kollégával. S „koraérett“ csoportunkban minden rögvést politikai jellegűvé változott: az újságosbódéknál megkíséreltük széttépni a tömény gyűlöletet és rasszizmust terjesztő két befolyásos hetilap, a *Candide* és a *Gringoire* példányait; a mellékutcák falait a jobboldaliak meg a baloldaliak is telepingálták bosszút követelő feliratokkal; a politikai hangulat elhatalmasodott a strandon is, ahova mindannyian kerékpárral mentünk ki, de egymástól elkülönült, ellenséges csoportokban, s eluralkodott a futballpályán, ahol az antifasiszta csapat mérkőzött a nacionalistával.

Öszintén szólva e jelenetek felidézésekor úgy tűnik, hogy annak idején sokkal magasabbra csaptak a szenvedélyek ebben az isten háta megetti megyében.

mint manapság akármelyik párizsi kerületben. Miből merítettük harcias kedvünket? A magam részéről semmi kivétnevlőt nem találok viselkedésemben, az én világom nem volt szennyezett, semmiféle eredendő bűn nem ejtett foltot rajta. Az ég megragyoztatta a boldogság minden fényét, s ha volt is bennem szilajság, csakis azért lehetett, hogy el ne szalasszak egyetlen boldogság-sugarat se. [...]

A tudósítás műfaja jó alkalom volt számomra arra, hogy végre spontán kiéljem azt a nekibuzdulómat, amellyel egykor — mielőtt az irodalomról való lemondásommal elfojtottam magamban ezt a vágyat — a valóság írójává szerettem volna válni. Nagyon is benne éltem az ideológiában, aztán meg a technikában. Érdekeltek a teremtmények meg a dolgok. Ami sok, ugyancsak állásfoglaló újságírótól megkülönböztetett, az az volt, hogy én mindent az eseményektől vártam, s minden előítéletet igyekeztem kirtani magamból, hogy fogékony maradassak a történések meglátására. Minden iránt fogékonyan lestem az alkalmat az ámuldozásra. Bármennyire elkötelezett voltam, mindenekelőtt a tanúság kötelezettségét tartottam fontosnak. Csakis akkor maradhattam hű magamhoz, ha — még mielőtt állást foglaltam volna — azon melegeben híven közöltem olvasóimmal az esemény minden vonatkozását és a rejtett összefüggéseket. E tekintetben nem vártam sem útmutatásra, sem ajánlásra. Jól tudtam, hogy a nagy amerikaiak, Dos Passos, Steinbeck, Hemingway pályafutásukat újságíróként kezdték, s éppen a valóság gazdagsága vezette el őket a regényíráshoz. De ők soha nem adták ki tudósításaikat.

Mindig csak attól tartottam, nehogy egy-egy kifejező arc vagy tipikus jelenet elkerülje a figyelmemet. Az ismeretlen városokba hódítóként érkeztem, s kono kul ragaszkodtam ahhoz, hogy idegenvezető és tékép segítségével nélkül tegyem a magamévá őket, szándékosan keresvén az alkalmat arra, hogy el-eltévedjek. Egész éjszakákat átkóboroltam, lehetőleg mindenbe beleártottam magam, megmártóztam a hétköznapiban, s beittam a szólasmondásokat, amelyek felhasználásával elbeszéléseim hitelét és egyben zamatát igyekeztem biztosítani. Az életet akartam ábrázolni, a drámákat szülő és érlelő életet, mégpedig olyannak, amilyen, s csak azután exponálni a dráma sűrített eszméit. Persze előbb úgy igyekeztem gyűjteni a történelmi, közgazdasági és politikatudományi anyagot, mint ha szociológiai monográfiát készülnék

írni, de a részleteket később töröltem, nem hagytam meg, csak a mozgást és a portrékat. Még ma is, s főként azóta, amióta vezércikkíró lettem, úgy vélem: ha egyáltalán van becsületes műfaj a mi mesterségünkben, akkor az a tudósítás.

Kollégáim tudósításai közül igazán azokat szeretem, amelyek sok meglepetést tartogatnak számomra. Ha viszont olvasás közben az az érzésem támad, hogy az illető szerkesztő a helyszínre való kiszállás nélkül is megírhatta volna cikkét, még ha egyébként kiváló is az írás, elfog a rosszullét, mint mindig az összevisszaság láttán. Hiába tökéletes ideológus, tudós elemző, kiváló stilisztika a szerkesztő, ha képtelen megjeleníteni az ellenfelet is, ha nem sikerül bemutatnia a helyzet nyugtalanító adottságait, jól megrajzolni a személyiségeket, ha nem törődik az arcokkal és a házakkal, ha nem tud atmoszférát teremteni, s képtelen elérni, hogy az olvasó úgy érezze, mintha abban a környezetben élne, amelyből a tudósító hősei valók, akkor már inkább csak maradjon meg ott, ahol amúgy is a legjobban érzi magát: íróasztalánál. Az ilyen nem lát, csak nézelődik.

Mindezt nyilván az állásfoglalásra vállalkozó újságírók figyelmébe ajánlom. Igazán nem nehéz felismerni, hogy a látzatok olyan egyszerű fotográfiájának, amely semmiféle politikai perspektívát nem látta, nincs keresnivalója a sajtóban. A tudósítás műfaja megköveteli a kalandvágyó kíváncsiság érényébe oltott vizsgálóbírói pártatlanságot, amely elég nehezen egyeztethető össze a káté egyszerű felmondásának eltökélt szándékával. Volt és van még éppen elég olyan — tudtán kívül — hegeliánus szerkesztő az állásfoglalást vállaló sajtóban, aki számára „az ésszerű a valóságos”, s terepre is csak azért jár, hogy felkutassa azt, ami elgondoláseit igazolja, óvakodván a legjelentéktelenebb ténytől is, amely bár valamelyest csökkenthetné előre gyártott bizonyítása szigorát. [...]

Első algériai tudósításom botrányt kavart. Pedig a mai olvasó számára igazán ártalmatlannak tűnhet. Tulajdonképpen már 1955 júniusában is egyes kollégáim — kiváltképpen a *France-Observateur* nél dolgozók — éppen eléggé szókimondók és kérlelhetetlenek voltak. Csakhogy én — valójában gyanútlanul — a dolgok eleveére tapintottam. Elszenvedtettem a dráma leginkább érdekelt főszereplőivel is az engem ért sokkot. A terrorizmus megjelenése (akkoriban a terrorizmust még nem tekintették a „csőrök tüzéségének”) érthetővé tette, hogyan reagáltak a felkelés kezdeményezői

az évszázados gyarmati erőszakra, és milyen ellenerőszak alkalmazására szánták el magukat.

A terrorizmus tényének a megállapításánál tovább haladva leírtam azoknak a franciáknak a helyzetét, akik áldozataivá váltak. Egy hosszú, ezer kilométeres út után, amelyet André Rosfelder oceanográfussal jártam végig, azzal, aki később az OAS tagja lett, találkoztam fegyverkezni kezdő francia telepeseikkel. Ezek nem értették, mi történik velük. Szegények voltak, nem tápláltak rasszista érzelmeket az arabokkal szemben, akik között magukra utaltan éltek a hegyvidéken. Egyetlen bűnük: a gyarmatosítók leszármazottai voltak. Ezt én meg is fogalmaztam. Majd részletesen fejtegettem annak a terrorizmusnak az okait, amely olyan vak és népszerűtlen eszközökhöz folyamodott. Magyarázatot kellett találnom a mérhetetlen bosszúvágytól fűtött módszerek alkalmazására.

Felkavartam, mélyesen felkavartam a nyugodt lelkiismeretet, amelyet magam is jól ismertem, s ez okozta a döbbenetet. Rosfelder nem tagadott meg. Camus helyeselt. Az enyéim közül egyesek nyugtalanokdát miattam, mások kiátkozták. A legszívesebben felnégyeltek volna. Minden elfogultság nélkül leírtam egy adott helyzetet, ahogyan azt jóhiszeműen átélhette a történelem nemegy áldozata. Elkezdtek mondogatni, hogy „álnok megértésem” tesz igazán veszélyessé. Noha párizsi szélsőbaloldali kollégáimnál mérsekeltőbb voltam, magában Algériában robbanékonyabbnak tűntem. Attól kezdve minden utam alkalmával úgy tekintettek rám, mintha én magam helyeztem volna el a bombákat.

Édesapám 1953-ban meghalt. Édesanyám egyedül élt Blidában „a nagy házban”. Valahányszor tudósítói úton jártam, meglátogattam. Édesanyám már azt sem tudta, várja-e ezeket a látogatásokat, vagy inkább tarison töltük. Öt év leforgása alatt egyetlenegyszer engedte meg magának, hogy írásaimhoz megjegyzést fűzzön. Egy alkalommal, amikor behoza a reggelimet (a már megsárgult, ráncos héjú, s mégis még szinte ropogós muskotály szőlőfűrttel, amelyről tudta, hogy számomra a nyár diadalának szimbóluma), megkérdezte: „Biztos vagy igazadban?” Tapintatát hálás pillantással köszöntem meg, egyben azt is igekezvén jelezni, hogy igenis joga van illet kérdezni tőlem, s így válaszoltam: „Igen, azt hiszem, igen.” Hosszú hallgatás következett, aztán — mintha nem is hoztam szólt volna — felsóhajtott: „Isten óvjon!”

Ez volt édesanyám egyetlen megjegyzése.

Nemsokára elvesztettem legkedvesebb gyermekkori pajtásom barátságát. Azét, akivel együtt bicikliztünk ki a strandra. aki Barbusse *Monde*-jában akarta közölni írását. Megpróbáltam „kimagyarázni” a dolgokat: jóformán meg sem akart hallgatni. Néhány napos utat tettem Tunéziában, ahol végképp kiirtottam magamból a neveltetésemből adódott minden előítéletet. Igaz barátokra tettem szert minden arab körben. Segítettem egy tunéziai csoportot hetilapjuk (a *L'Action*) első számának a kihozatalában, s olyan nyira részesévé váltam életüknek, hogy amikor eljött a *ramazan*, kísértést éreztem velük együtt böjtölni.

Ha mindezt őszintén elmondom barátomnak, bizonyára kinevetett volna. Inkább arról meséltem tehát, hogy a tunéziaiaknál felfedeztem az emberi viszonylatok olyan bensőségességét, a figyelemesség olyan minőségét, a hétköznapi élet olyan művészetét, amelyet az ő esetükben képzelni nem tudunk, azt hitük, hogy mindez csupán a mi földközi-tengeri életformánk kizárólagos adottsága. Az arab civilizáció minden kifejeződése, a kellem, amellyel a fürdőből, a szabójától, a borbélytól hazatérőt köszöntik, amellyel az új házba költözőt jókívánásaikkal elhalmozzák, mások örömeinek ez a tiszteletben tartása, a kifinomult viselkedésmód a köznapok minden mozzanatában, a vendéglátás és az ajándékozás oly természetes nemessége, a mély népi bölcsesség — mindez valóssággal elkápráztatott, s lelkiismeretfurdalást éreztem azért, hogy oly hosszú ideig mit sem tudtam minderről.

Tunéziában felbukkantak a mélyből gyermekkorem elfelejtett, tudatom cenzúrájának áldozatul esett emlékképei. Volt például édesapámnak egy arab munkása, aki minden pénteki napon egy heti fizetésével majdnem egyenértékű ajándékkal lepett meg bennünket. Természetesen értettük a módját, hogyan — sohasem pénzrel! — viszonzozzuk figyelemességét. Mindez abszurdnak tűnhet... A kettejük között kialakult nagyúri viszony rendkívüli módon imponált édesapámnak. S mindezt újra átélhettem Tunéziában. Magamba szálltam. Az arab világ számomra elragadónak tűnt, jóval azelőtt, hogy Lawrence-t, Massignon-t, Jacques Berque-et vagy akár Maxime Rodinson-t olvastam volna.

1967-ben, Jeruzsálemben, a hatnapos háború után a siratófalnál édesapámra emlékeztem. S a város arab része spontán családiasnak tűnt. Semmiképpen

sem az egzotikum volt az, ami vonzott. Hanem inkább valami — önmagamból. [...]

*

1963. október 24-én huszonöt percet töltöttem a Fehér Ház ovális termében John F. Kennedyvel. Egy hónappal később két teljes napig hallgathattam Fidel Castrót. [...]

Október 24-én egy negyedórát várok a kabinetnek a híres elnöki irodával szomszédos tanácstermében, ahova háromnegyed hétkor belépett maga John Kennedy. [...]

A kisportolt, gyors mozgású, és szagga-tott taglejtésekkel beszélő elnök (megfigyeltem kifejező nézése gyors változásait, s azt is, hogy néha szeme üres tekintetűvé merevedett) helytel kínált az iroda közepén elhelyezett félkör alakú kanapén. Ő maga hintaszékébe ült, s a zonnal beszélni kezdett, mint általában az olyan emberek, akik szeretnek minél hamarabb szót érteni partnerükkel. Kezdetben kissé feszélyeztetnek éreztem magam: legutóbbi vendége nem valamelyik kollégám volt, hanem maga Tito marsall. Hamarosan átestem a formális amerikai demokrácia bűvös hatásán. Most már egyenlő partnerekként csevegtünk a világ jövőjéről. Aztán sor került a klasszikus szcenáriumra. Jackie Kennedy két gyermekével mintegy véletlenül átvonult „az indián ősz” pasztell-fényeiben fürdő kertben. Az elnök kedvesen magához szólította, és bemutatott családjának. Az egész pillanatokig tartott; és olyan előre elrendezett volt. Mégis valamiképpen a véletlen és a természetesség hatását keltette.

John Kennedy kifejtette nekem: *eldöntötte*, hogy többé nem okoz gondot számára a francia—amerikai viszony alakulása. Véleménye szerint ez ugyanis a továbbiakban tiszta idővesztéséget jelentene. „Couve de Murville úr és jómagam igazoltak látjuk, hogy semmiben sem értünk egyet.” Így hát most már minden leegyszerűsödött, meg kell kísérelnünk barátságunkat megóvni a további megrázkódtatásoktól. Egy napon — nyugtalanodva, hogy tán nem értette meg de Gaulle-t, s igyekezőn őt meggyőzni — ő maga közvetlenül az Elysée Palotában hívta fel a Tábornokot. Eredménytelenül. Megértette az V. Köztársaság megalapítójának személyes célját: a kis nemzetek vezetőjévé akart válni, és ismét az Őt Nagy egyike szeretett volna lenni. Ennek érdekében fokozta le a kapcsolatokat az Egyesült Államokkal. „Mostantól kezdve az Egyesült Államok többé nem ad al-

kalmat de Gaulle-nak az általa oly fortélyosan kihasználtság és ügyesen kamatoztatott polémiákra”, fűzte hozzá mosolygva. 1963-ban eredeti volt ez a ma már banálisnak tűnő elemzés, amely sok kommentátort meghaladott. „Tudja, végül is jobban megértjük egymást Titóval, mint de Gaulle-lal”, fejezte be fejtegetését Kennedy. [...]

Megjegyeztem, hogy Franciaországban nem de Gaulle az egyedüli, aki fájlalja és elítéli az Egyesült Államok kubai politikáját. Kennedy ekkor még meggyőzőbb igyekezett lenni. Minden mondatát kissé mechanikus gesztussal tagolta, gyakran ismételte az „Én, az Egyesült Államok elnöke” formulát, és — ma sem tudom, miért — háromszor is hangsúlyozta, hogy ő „se nem szociológus, se nem értelmiségi”, hanem -világviszonylatú felelősséget viselő ember.

A következőket mondotta: „Kijelentem önnek: nagyon is jól tudjuk, mi történt Kubában, mindnyájunk nagy szerencsétlenségére. De Gaulle úgy véli, hogy a kubai kommunizmus csupán véletlenszerű formája az Egyesült Államokkal szemben jelentkező függetlenségi törekvéseknek. Jó! Én magam személyesen — és nyugtalanul — követtem az események alakulását. Kevés olyan ügy van, amelyre ennyi gondot fordítottam volna. Íme, következtetésem: nem hinném, hogy volna a világnak még egy olyan országa, Afrikát is beleértve, amelyben a gazdasági gyarmatosítás és a megaláztatás kegyetlenebb lett volna annál, amelyet Kubának el kellett szenvednie hazámnak a Batista-rendszer idején folytatott politikája miatt; azt hiszem, minden ízében mi termeltük ki, s anélkül, hogy rájötünk volna, mi fabrikáltuk Castróék mozgalmát; úgy vélem, az illyenszerű baklövés következményeinek a felhalmozódása döntötte veszélybe egész Latin-Amerikát. Kijelenthetem, hogy én, az Egyesült Államok elnöke, egyetérték Fidel Castro Sierra Maestra-i proklamációival, amennyiben az igazságot s mindenkéfelett a tisztaságot áhította. Bizonyos értelemben ez valahogy úgy van, mintha Batista lett volna az Egyesült Államok jó néhány bűnének a megtestesítője, s ezekért a bűnökért nekünk kell megfizetnünk. Tehát, egészen világos, így volt ez a régi rendszer idején, s én magam egyetérték az első kubai forradalmárokkal.” [...]

(A Kennedyvel folytatott beszélgetés után a szerző Kubába utazik, ahol hosszabb ideig hiába vár arra,

*hogy Castro fogadja. Elhatározza hát,
hogy visszatér Franciaországba.)*

Minthogy Fidel elérhetetlennek bizonyult, újdonsült barátaink őszinte sajnálatára elhatároztuk, hogy elutazunk Havannából. Már csak egy nap volt Mexikóba repülésünkig. [...] Éppen javában csomagoltunk, amikor telefonon felszólít a portás, s a világ legtermészetesebb hangján közölte velünk, hogy a miniszterelnök a hallban vár ránk. [...] Jóformán még ki sem léptem a felvonóból, máris hallottam Fidel hangját: „Menjünk vissza az emeletre. Jobban lehet beszélgetni a maga szobájában.“ [...] Ott is maradtunk a hotelszobában este tíztől hajnali négyig.

Kezdetben Fidel óriási érdeklődéssel hallgatott engem, jobban mondván — Kennedyt. Szakállát simogatta, hol a homlokába húzta, hol meg hátratólta feketé berettjét, gerillazubbonyát igazgatta, mélyen ülő szemében ezer lángocska lobogott. Már szinte pantomimet játszottunk. Én alakítottam azt a partnert, akivel megverekedni legalább annyira szeretett volna, mint tárgyalni. Azzá a meghitt ellenséggé váltam, akiről Hruscsov azt mondotta volt neki, hogy „olyan tőkés, akivel lehet beszélni“. Noha alig állhatta meg, hogy félbe ne szakítson, hagy-

ta, hogy végigmondjam, de kérésére néha háromszor is vissza kellett térnem egy-egy kifejezésre, állásfoglalásra, egy-egy szándékra. Juan Arcocha virtuózként fordított. Milyen hangon beszélt Kennedy Batista és amerikai szövetségesei kolonializmusáról? Pontosan milyen kifejezést használt, amikor a jugoszláv vagy a guineai típusú kollektívizmussal lehetséges koegzisztenciáról szólt? S rá, Jean Danielre, valóban becsületes ember hatását tette?

A szenvedély Fidelel megfigyelt jeleiből valóságos kirobbanásra számítottam. De nem ez következett, hanem éppen az ellenkezője: hosszú hallgatás, amely után terjengős, nyugodt, helyenként nagyon ízes, minden részletében jól átgondolt exozé következett. Ezzel kezdte: „Érzésem szerint Kennedy ez alkalommal őszinte volt.“ Hanghordozásával és kézmozdulatával hangsúlyozta, hogy „ez alkalommal“. S következett a tartalmas, konkrét, példákkal teletűzdelt, árnyalt, részletező kifejtés, amelyből mindvégig kiviláglott a vezéreszme. Az 1962-es világválság egész története kikerekedett a hosszú szovjetunióbeli útvjáról nemrég visszatért Castro előadásában. A szakértők szerint ez az ügy akkoriban még érthetetlen volt; Castro előadása nyomán minden érthetővé vált. [...]

Farkas László fordítása